

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на **Венелин Иванов Николаев**

ФОРМАЛНО И СЕМАНТИЧНО ИЗРАЗЯВАНЕ НА БИОЛОГИЧНИЯ ПОЛ В БАЛКАНСКИЯ ЕЗИКОВ АРЕАЛ

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление

2.1. Филология (Общо и сравнително езикознание – Балканско езикознание)

от доц. д-р Дарина Максимова Младенова-Михайлова,

Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“,

член на научно жури, назначено със заповед № РД-38-657 / 15.12.2022 г. на

Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд на Венелин Николаев – докторант в редовна форма на обучение към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание при Факултета по славянски филологии с научен ръководител доц. д-р Мая Александрова – е посветен на тема, която представлява несъмнен интерес не само за лингвистите, но и за специалисти от други научни дисциплини и за по-широк кръг от читатели. Венелин Николаев изследва начините за изразяване на пола в българския книжовен език, в новогръцкото койне и в румънския книжовен език, като несъмнен център на дисертацията е главата за рода и пола в новогръцкия език, следвана от главата за рода и пола в българския език, а най-малко подробно, но достатъчно обхватно е разработена проблематиката за румънския език.

В **уводната част** (с. 13–16) Венелин Николаев формулира целта си – „да изследва възможностите за системно изразяване на пола като класификационно понятие в езици от балканския ареал: български, гръцки и румънски“ (с. 13) – и посочва конкретните стъпки, чрез които смята да я постигне. Тук той прави и важното уточнение, че изследването му не е насочено към изучаването на конвергенцията между балканските езици от Балканския езиков съюз (т.е. не е балканистично в тесния смисъл на термина), тъй като изразяването на пола в балканските езици няма отношение към тази конвергенция, и обосновава фокусирането си върху българския, гръцкия

и румънския език с професионалната си квалификация и с необходимостта изследването да се вмести в определен обем и срокове. В увода са представени източниците на изследваната лексика и използваните него речници, както и източниците на илюстративния материал, направени са някои терминологични уточнения и са очертани използваните методи: изследването е синхронно (като в отделни случаи присъства и диахронната перспектива) и съпоставително (главно в гръцката и румънската част, където се съпоставя с български, и в заключителното „Обобщение“), и е насочено към класификация на събрания много богат материал по семантични и формални критерии и към неговата интерпретация. В увода е заявено и предпочитанието на автора към структурирането на анализа в последователни глави за трите езика.

Първата част – „Полът като биологично, граматично и социално понятие“ (с. 17–26) – представя досегашните проучвания по темата и отношенията между граматичния род и пола, като обръща специално внимание на широк кръг от понятия, свързани с тази проблематика.

Всяка от следващите три части – **Част II. Род и пол в българския език** (с. 27–169), **Част III. Род и пол в новогръцкия език** (с. 171–362), **Част IV. Род и пол в румънския език** (с. 363–387) – които съставляват съдържателното ядро на текста, представя с различна степен на подробност изразяването на пол при съществителните в съответния език чрез хетеронимия, флексия, деривация, конверсия и лексикални средства. В отделни подраздели се разглеждат съществителните с общ род, половонейтралните и половоспецифичните съществителни.

Несъмнено сполучливо и новаторско е решението полово корелативните двойки съществителни да бъдат разглеждани заедно и да бъдат групирани според завършека си (а след това и семантично) и да бъдат представени в поредица от таблици (общо в труда има 184 таблици). Това дава възможност, от една страна, добре да бъдат изяснени не само деривационните отношения между конкретните двойки думи, но и да се анализира конкуренцията между различните форманти с една и съща функция. От друга страна, по този начин се оказва възможно да се установят случаите, когато в езика е налице само единият член на двойката – мъжкият или женският, и да се потърсят причините за това, често екстралингвистични, но понякога и езиковосистемни.

Ценен е направеният от автора анализ на различната стилистична натовареност на различните новогръцки наставки за женскополови същества в отношението ѝ към дублетността на различните наставки (с. 299–303). Посветената на новогръцкия част печели много от доброто познаване на историята на гръцкия език и на отношенията между катаревуса и димотики. В тази част като сполука бих отбелязала и разделите, посветени на половоспецифичната лексика (с. 320–

346), където чрез етимологичния и семантичния анализ се представя отразяването на мъжкостта и женскостта в гръцкия език. В посветената на българския език част също има подобен раздел (с. 164–169), но в него съответната лексика е само семантично групирана, без да е анализирана. Бегло е представянето и в съответния раздел за румънския език (с. 385–386). Може само да се съжالياва, че наблюденията на автора от този тип не са събрани и обобщени в заключителното „Обобщение“, а остават само в подразделите по езици за половоспецифична лексика и разпръснати на различни места из останалия текст.

Несъмнена заслуга на работата е издирването в интернет на разговорни употреби на оказионални съществителни за лица от женски пол (по-рядко и за лица от мъжки пол) за българския и за новогръцкия език.

Важен аспект на анализа е вниманието към етимологията и историята на думите, интересът към заемането на даден суфикс и адаптацията на заемките, като в такива случаи е възможно да се направят обширни съпоставки с други езици, срв. напр. „екскурзията“ към суфикса *-еса* в италиански, френски, испански и гръцки при анализа на тази група думи в български (с. 156–159). Авторът обаче е непоследователен в класифицирането на думите по произход. По-често той изхожда от езиковата принадлежност на етимона, напр. в раздел *7.1.2.5. Гърцизми* (с. 73–75) той разглежда заедно както директно заетите от гръцки думи, така и думите, заети с посредничеството на друг език, и думите, образувани на българска почва с гръцки морфеме. При този подход понякога се посочва, че той се дължи на трудностите при изясняването на езика посредник – срв. напр. с. 67 в раздела *7.1.2.1. Латинизми*. В някои случаи обаче подходът му е различен и той класифицира заемките според езика, от който са проникнали в български, срв. напр. разделите *7.1.2.2. Италианизми*, *7.1.2.3. Иберизми*, *7.1.2.4. Галицизми* (с. 70–72).

Отделна линия в анализа за всеки от езиците е изразяването на пола при животните, което е разгледано в отношението му към епиценното, т.е. генеричното название на животното. Авторът установява, че наред с двоичната схема (название за мъжкото животно и название за женското животно, като едното от тези две названия играе ролята и на епиценно название) има и троична схема (епиценно название на животното – название на мъжкото животно – название на женското животно) и рядко е възможно да има и четворни схеми, които отчитат не само пола, но и възрастта на животното.

Едно от важните наблюдения на В. Николаев по отношение на българския е, че в някои случаи фемининното название не е образувано от маскулинно, а директно от съответната

производна основа – срв. напр. разсъжденията му за *кърмачка* (с. 111) или за групата названия за съоръжения, завършващи на *-ачка* (*белачка, предачка, стирачка*) (с. 113–114) или за паралелната деривация при съществителните на *-ин / -ка* (*българин, българка*) и *-ец / -ка* (*чужденец, чужденка*).

За един балканист е от особен интерес заключителното „**Обобщение**“ (с. 389–400), тъй като в него се синтезират общите и различните черти на българския, гръцкия и румънския при изразяването на пола.

В. Николаев е приложил към труда си и „**Речник на термините**“ и „**Кратък гръцко-български речник на термините в областта на рода и пола**“ (401–410). Първият речник е с по-широк обхват и включва широк кръг от термини, използвани в дисертацията, а не само термини, свързани с езиковото изразяване на рода и пола. При някои от термините се посочват техните съответствия в други езици, дават се синоними и се препраща помежду им. Речникът определено не е излишен, тъй като авторът въвежда нови за българската езиковедска традиция термини – напр. *половоспецифичен*, а други употребява със значение, различно от възприетото в българската лингвистична традиция – напр. *антропоним* е име на човек (лично, фамилно, родово, прякор), докато при В. Николаев се употребява със значението ‘съществително за лице’. Впрочем, в самия текст той не употребява много термина *антропоним*, затова пък на няколко пъти (напр. на с. 50, 124) употребява *лични имена* вместо *съществителни за лица* или по-честото при него *лични съществителни*, а под *лични имена* в българската лингвистика се разбира ‘собствено лично име на човек’ като *Иван, Александър* и *Мария*, а не ‘имена за лица’ като *бакалин, хайдутин* (с. 50). Могат да се посочат и други примери за употреба на термини, различна от възприетата в българската лингвистична традиция – напр. *етимологични дублети* в значение ‘синоними от различен произход’ (напр. на с. 269), а не както е в българската лингвистика – ‘думи с един и същи етимон, навлезли в езика с посредничеството на различни езици и имащи различен фонетичен облик’. Може да се предполага, че част от тези употреби се дължат на влияние на гръцката лингвистична традиция – това със сигурност е така за *българоезични* и *гръкоезични* вместо *носители на българския език* и *носители на гръцкия език*, макар че е възможно тази употреба да е умишлена, за да бъдат обхванати с нея всички, които ползват съответния език независимо дали като майчин или не, защото на едно място имаме и *естествени носители на гръцкия* (с. 347).

Към труда са приложени още „**Библиография**“ (с. 411–424), „**Използвани съкращения**“ и „**Условни знаци**“ (с. 11–12). Посочената в библиографията литература свидетелства, че докторантът е работил съвестно и усърдно. Струва ми се, че щеше да бъде от полза, ако докторантът

беше използвал и трудове върху словообразуването, както теоретични, така и обобщаващи за отделните езици, тъй като то стои в центъра на неговия интерес.

Смятам, че авторът адекватно е посочил приносите на дисертационния си труд (с. 399–400) и че авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертацията, макар че би могло да се желае той да бъде по-подробен в средишната си част. По темата и проблематиката на дисертацията са представени 3 публикации (като ще подчертая, че те не са глави от дисертационния труд, а част от по-широкомащабния замисъл на автора за разработване на темата) – една в сп. „Съпоставително езикознание“ и две в сп. „Македонски преглед“, с което са изпълнени минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по чл. 2б на Закона за развитие на академичния състав на РБ, Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав на РБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

В заключение, ще посоча, че оценявам работата на Венелин Николаев като една зряла и приносна докторска дисертация, която е с впечатляващ обем (общо 425 с.), написана е с ясен и белязан от личността на автора език и показва самостоятелно и критично мислене, внимание към детайла, последователност и лична ангажираност. Казаното дотук ми дава основание с пълна убеденост да **гласувам положително** за това на Венелин Иванов Николаев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология (Общо и сравнително езикознание – Балканско езикознание).

10.03.2023, София

Становище:

(доц. д-р Дарина Младенова-Михайлова)